

Віктор Жадько**ТВОРЧИСТЬ ЯК ЧИННИК
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ**

Розбудова демократичного суспільства, ефективної економіки та правової держави в Україні виявилися насправді набагато складнішою справою, ніж це передбачалося. На фоні драматичних колізій, проблем та труднощів сьогодення, у контексті різкої трансформації суспільних зв'язків, ерозії культури та моральності, розмірковувати про творчість в нинішніх умовах як складову духовності особистості надзвичайно проблематично. Адже тільки через творчість, яка всебічно сприймається громадськістю та підтримується владою, індивід розриває узи цієї необхідності творити, підноситься над повсякденністю, здійснює свій життєвий задум, проривається з теперішнього до майбуття новими відкриттями. З духовним зростанням особистості теоретичний і практичний моменти її діяльності дедалі більше поляризуються.

На соціально-філософських прикладах розглядається взаємозв'язок творчості та особистості в процесі формування духовності і світогляду.

Саме в творчій діяльності відбувається становлення особистості, розкриваються її можливості активно постати перед світом, бути активною індивідуальністю і здатною проаналізувати проблеми минулого. Тільки в акті творення людина отримує можливість досягнути безмежжя власного «Я» і втілити його в реальних продуктах своєї життєтворчості, зробивши висновки з пройдешніх років. Творчість розвивається в загальному потоці історії, але вона взаємозв'язана з духовним життям суспільства та особистості. «Творчість, — значиться у філософському словнику, — продуктивна діяльність за мірками свободи та оновлення, коли зовнішня детермінація людської активності змінюється внутрішньою самовизначеністю. Діяльність — форма активності, що характеризує здатність особистості чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Духовний потенціал діяльності, її смислонаповнення реалізується у певних нормах, цінностях та цілях» [1, 163].

Дослідження творчості в структурі загальної культури людства та як умови відродження духовності – багатовимірний об'єкт вивчення В. Давидовича, Ю. Жданова, М. Когана, В. Толстих; теорії дозвіллівеї діяльності особистості як складової творчості постійно досліджують А. Воловик, Г. Загадарчук, М. Поплавський, Н. Цимбалюк; безпосередньо в контексті України присвячені наукові розробки О. Потебні, Л. Виготського, В. Полонського, К. Шудрі, В. Андрушенка, Л. Губерського, М. Михальченка, В. Роменця, В. Антоненка, В. Вашкевич; переоцінка творчою особистістю своїх поглядів на процес творення – наукові відкриття здійснили О. Бездверна, Б. Брилін, О. Дем'янчук, О. Олексюк, О. Рудницька, Д. Фадель; значення мистецтва як комунікації, засобу особливого художнього спілкування – І.Гердер, Б.Кроге, О.Потебня та інші вітчизняні дослідники.

Елементи творчості притаманні людській діяльності взагалі, але як окремих різновид діяльності вона характеризується продукуванням нових результатів. Розуміння творчості як інноваційного процесу було закладено Платоном (справжнє ім'я Аристокл; 427–347 рр. до н.е.), який визначав її «як перетворення небуття в буття» [2, 144]. Ця ідея була розвинена у християнському богослов'ї як «творіння з нічого», яке виправдовувало ідею божественного творіння світу у сфері чистого духу.

Але вже Аристотелем (484–322 рр. до н. е.) були розкриті відносність критерію нового та ефект передування будь-якій творчості умов її здійснення. «Буттєва визначеність творчості, – на думку давньогрецького філософа, – виявляється насамперед у факті життєдіяльності, яка при усіх індивідуальних, неповторних варіаціях має загальнолюдські риси, характеризується універсальністю та необерненістю часового, темпорального процесу» [3, 8].

Трактування творчості на ґрунті раціоналізму було розвинуто німецьким філософом Георгом Гегелем (1770-1831), який пов'язував її з діалектикою необхідності та свободи, а також розумінням сутності творіння.

У філософії російського та українського (вчився у Київському кадетському корпусі та Київському університеті на природничому і юридичному факультетах) мислителя Миколи Бердяєва (1874–1948) творчість розглядалася не з боку її кінцевого продукту, а з погляду трансценденції, сходження у вищі виміри буття, розкриття безконечності.

У творчій діяльності як центральному вузлі буття взаємно знаходять себе і діяльність практична, і діяльність теоретична, оскільки тут, на цьому спільному двоєдиному стовбурі їх, явним стає, що вони – не дві, а одна й та сама діяльність: реального смислу і осмисленої реальності та здатність об'єктивно ревізувати минуле.

Найближчим прикладом такої діяльності філософ П. Флоренський називає художню творчість. Щодо слова, рівно як й інших засобів виразності, якими б діями вони не проявлялися, ми визнаємо свідому увагу вторинною, рефлексивною, тоді як сама творчість, сама діяльність вираження смислу належить розуму великому.

Духовність (франц. *spiritualite*) – особливий душевно-інтелектуальний стан окремої людини чи групи людей, що намагаються пізнати, відчуті та ототожнити себе із вищою дійсністю, яка не відділена від всього суцього та від самої особистості. В умовах пізнавально-інформаційної свободи, культурного розвитку проблема духовності є актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах.

А. Г. Сковорода (1722–1794) пов'язує духовність із «внутрішньою людиною», що має богоподібну природу, це Ісус Христос. Це творчий чоловік. Правдивий у правдивому тілі. Це Бог. Це Ти. Це Бог під видом твого тіла і твоєї крові. Бог у нашій видимій тілі. Це ти, коли збудишся зі сну до правдивого, духовного життя. Як навчишся відрізнити подвійне обличчя з'явищ і світа: зовнішнє і внутрішнє, проминаючи і вічне. Як розбудиш у собі цю тайну, найглибшу силу твоєї істоти. Як викресиш іскру твого воскресення. Як пізнаєш себе самого. Як зрозумієш, що Бог це ти. Чоловік! Пізнай себе – це шлях спасення, шлях воскресення, шлях самоусвідомлення своєї божественної суті». Дух людський і Бог це одне і те саме [4, 62].

Як складне явище духовної культури та ролі віри для творчої людини, рушійну силу та критерій поступу українського суспільства при її здатності оцінити минуле й винести звідти уроки, розглядав релігію вчений, публіцист і редактор М. Драгоманов (1841–1895). «З усіх прикладів видно, – розмірковував Михайло Петрович, – що воля віри з'явилась поруч з іншими вольностями, коли піддані різних держав здобували право через своїх виборних правити державою вкупі з царями або без них, через виборних законодавців, міністрів і предсідателів. Та вона й може трималась тільки при спільних подібних правах...» [5, 40].

Духовність щодо до творчості має декілька смислових відтінків. По-перше, духовність виступає як смисловий еквівалент категорії творчість, визначає духовну творчість як людський здобуток. Тобто поняття духовності охоплює всю сферу духовних явищ і визначає творчість як характеристику людини та її існування.

По-друге, феномен духовного охоплює дуже широкий спектр різноманітних явищ, починаючи від конкретних духовних утворень (знання, ідеали) до об'єктивних, предметних і соціальних форм духовного життя. У цій широкій предметній сфері поняття духовності виділяє особливий зріз, фіксує питання про сутність людського духу, виділяє проблему творчості людини як специфічної форми її самовизначення в світі.

Духовність найглибше розкривається в сфері творчої діяльності. Прикладом цього може послугувати життя і творчість великого речника українського народу Тараса Григоровича Шевченка (1814–1861), який з кріпака виріс до «велета у царстві духу», за образним висловом І. Франка. Його «феноменологією духу» стало месіанське служіння рідному народові: «...возвеличу малих отих рабів німих. Я на сторожі коло їх поставлю слово».

Природно, і картина творчості, що постає відтепер перед нашим мисленим поглядом, багато в чому відрізнятиметься від попередніх. По-перше, таких (історичних або формаційних) картин буде кілька, і,

рухаючись по цій своєрідній галереї, ми можемо простежити еволюцію змін у суспільній організації творчого процесу, її історичне вдосконалення і, звичайно, використання спілкування для цього вдосконалення. По-друге, можна помітити, як суспільні відносини, що упорядковують інтерсуб'єктивний рівень процесу творчості, самі утворюють якісь рівні, прошарки, відносно автономні утворення, всередині яких процеси створення нового відбуваються з різною інтенсивністю, за неоднакового співвідношення стихійності й свідомості, цебто в різних режимах організації.

Йдеться, насамперед, про соціальні групи суспільства, всередині кожної з яких спільна діяльність і спілкування людей породжують своєрідну духовну атмосферу, яка включає групові прагнення, інтереси, потреби, ідеї, думки, норми, почуття, настрої тощо. Так, усередині одних типів соціальних груп (наприклад, у середовищі науковців, літераторів, митців) акти співтворчості є спеціально організованими й визначальними різновидами професійної колективної діяльності. У групах іншого типу (наприклад, у трудовій родині, а також у так званих випадкових, контактних групах, що утворюються, звичайно, стихійно) творчість, хоча й відбувається також колективно, проте, як правило, не направляється згідно зі свідомо зваженою і спільно обраною метою, не є головним процесом, який визначає спосіб життя даної групи. У таких групах і поява нового — результат скоріше випадку, ніж творчого пошуку, а темп створення нового значно нижчий, аніж у попередньому випадку. Це позначається і на самій новизні: тут набагато частіше зразки репродукуються, ніж утворюються, і хоча при цьому все-таки виникає щось своєрідне, однак його соціальна цінність часто буває невисокою.

Такою є на нашій останній картині творчості роль соціальної групи як суб'єкта творчого процесу. Проте соціальна група — це лише осередок у системі соціальних груп суспільства. Тому, придивившись до нашої картини пильніше, ми помітимо, що суспільний процес творчості так чи так розподілений між усіма осередками цієї системи; у ньому задіяні і буденна, і теоретична свідомість; його тим чи тим способом посилюють (або послаблюють) ідеологія і суспільна психологія; на його перебіг впливають ті чи ті інтереси. Отже, є підстави сказати і про роль міжособистісного й масового спілкування в організації цього загальносуспільного творчого процесу, виходячи, як і раніше, з того, що обидві вони безпосередньо включені в єдиний суспільний контекст творення нового.

У науковій літературі стверджується думка про те, що особистість на всіх планах буття має творити теперішнє і майбутнє своїми думкоформами, думкообразами, які матеріалізуються в дійсності. Творча людина проживає ніби не одне, а паралельно два життя: матеріальне й духовне. Духовне життя породжує духовність як властивість особистості робити вільний вибір серед ієрархії цінностей (матеріальних і духовних), який у свою чергу зумовлює свободу орієнтацій на ідеал, сенс побудови власного життя. Отже, майбуття нашої планети залежить від того, наскільки успішно розв'язуватиметься проблема піднесення духовності людей, їхнього сукупного рівня свідомості.

Таким чином, головною проблемою сучасності є виховання моральності, відповідальності, передовсім, у молоді, і це завдання покладено на творчість як основу духовного формування суспільства.

Великої актуальності в дослідженнях студентської молоді набуває питання про формування здібностей до наукового мислення – творчого оволодіння фаховими дисциплінами. Поступ у розробці цієї проблеми полягає в дослідженні її на матеріалі творчого засвоєння студентами ряду провідних наук (філософських та гуманітарних), проведеному автором. У більшості анкет, заповнених студентами Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, ми знаходимо позитивну відповідь на запитання про потребу у творчій діяльності.

Ось деякі відповіді: «Думки про творчу діяльність і покликали мене вибрати фах журналіста, працівника редакційно-видавничої справи», «саме бажання присвятити себе творчій діяльності, писати історію сучасності й привело мене на журналістське, редакційно-видавниче відділення педагогічного університету, який носить ім'я відомого видавця та публіциста Михайла Петровича Драгоманова».

З 200 анкет студентів-першокурсників педуніверситету у 121 випадку йдеться про ту чи ту форму творчої роботи як під час навчання («бути дописувачем до газет і журналів» – 35%), так і мати свій творчий доробок («на завершення навчання випустити поетичну збірку» – 3 %, чи «мати кілька наукових статей, пов'язаних з культурною спадщиною України» – 5%). Встановлено, що найбільша кількість галузей людської діяльності стартує у творчому плані саме у вік молодості. Матеріали досліджень із проблеми реалістичної оцінки ролі творчості для майбутнього майстра слова показує, що самоідеалізація переважає на перших двох курсах (39 %) над самореалізацією (21,5 %), і тільки на п'ятому курсі, здебільшого під тиском життєвих обставин та об'єктивної дійсності, самооцінка стає більш реалістичною (29 %). Це підводить до іншої системи цінностей – моральних, естетичних, філософських. Студенти виявили більшу критичність до самого поняття творчої особистості.

Вищий прояв своєї індивідуальності незначна кількість студентів знаходить в активній діяльності. Це стосується не тільки творчості (літературної, журналістської, художньої), де індивідуальність творчого бачення й зображення є основною вимогою. Навіть наукова студентська творчість, метою якої є відкриття об'єктивних законів дійсності, не може відбуватися інакше, як шляхом використання індивідуального таланту (2 % анкетованих студентів п'ятого курсу обрали наукову тему).

У результаті виявилися значні індивідуальні відмінності у здібностях студентів до наукової інтерпретації. Ці відмінності залежать від: а) характеру відтворення картин дійсності та здатності спроектувати майбутнє; б) надання відтвореній чи спроектованій події певної інтерпретації на основі морального принципу і в) вибору реального, відповідно особистісним

здібностям та творчим і науковим можливостям, напряму діяльності в майбутньому.

Сучасна творча особистість, у своїй діяльності опиняючись між добром і злом, нерідко навіть не має змоги розрізнити, де закінчується одне й починається інше, а розрізнивши та зробивши свідомий вибір, не враховує всіх його наслідків. Це призводить до незворотних деструктивних процесів у її духовному світі, а у граничному випадку – навіть до саморуйнації. Коли ж зло переходить у площину моральності та позначає собою спосіб реалізації особистості в світі, спричиняючи руйнацію людини та олюдненого світу, перетворюючись на принцип функціонування людської реальності, тоді воно має бути подолане чи просвітлене, адже сама природа індивіда налаштована на конструктив, а творча діяльність виявляється здатною до такого подолання.

Таким чином, творча особистість, безперечно, має унікальне, незамінне значення в духовному становленні людства, адже здатна проаналізувати минуле й спроектувати позитивне на майбутнє. Займаючи таке непересічне положення в системі людської діяльності, творчість (художня та публіцистична) є тією діяльнісною формою, яка спроможна розкрити перед особистістю життя її духу таким, яким воно є насправді, у його специфічно людській і власне людській цілісності. Історично творчий спосіб освоєння світу виростає на тлі ще не диференційованої, синкретичної свідомості, яка саме в такій синкретичній єдності стимулює процеси становлення духовності як окремого індивіда, так і людства в цілому. Художня свідомість містить у собі в нерозчленованій цілісності потребу та здатність пізнання світу, його ціннісного осмислення, його перетворення нічим ще не обмеженою силою уяви, а також налаштованість особистості на зв'язок з усім, що для неї є небайдужим, і що потім суб'єктивується шляхом перенесення людських властивостей на світ оточуючого.

Це реалізується завдяки тому, що вона виступає єдиним видом діяльності, у якому реалізується вся повнота свободи особистості. Цьому сприяє і діалектична природа творчості, що дає змогу зняти суперечності між дихотомічними парами: свідоме – безсвідоме; індивідуальне – загальне; кінцеве – нескінченне; добро – зло тощо. Все це дає змогу нам розглядати творчість особистості як підгрунття антропності (від грецького – поняття про людину як єдиний та найвищий предмет філософії). Тільки в активній діяльності творення особистість отримує здатність осягнути безмежжя власного «я», сформувавши світогляд, об'єктивно оцінити досягнення та прорахунки минулого, щоб процес формування духовності був продуктивним й активно слугував соціуму.

Література:

1. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 163, 630.
2. Платон. Про справедливість // Світ філософії. – М.: Політвидав, 1991. – С. 144.

3. *Аристотель*. Про душу // Світ філософії. – М.: Політвидав, 1991. – С. 8.
4. Володимир. Сковорода. Лицар святої борні. – Торонто, 1973. – С. 62.
5. *Драгоманов М.* Про волю віри. Перекладав з великоруської рукописі Н.С.Ж. Видав М.Павлик. – Львів, 1895.–С. 40.

Виктор Жадько. Творчество как фактор формирования духовности

Построение демократического общества, эффективной экономики и правового государства в Украине оказалось на самом деле намного более сложным делом, чем это предполагалось. На фоне драматических коллизий, проблем и трудностей настоящего, в контексте резкой трансформации общественных связей, эрозии культуры и нравственности, размышлять в нынешних условиях о творчестве как о составляющей духовности личности чрезвычайно проблематично. Ведь только через творчество, которое всесторонне воспринимается общественностью и поддерживается властью, индивид разрывает узы этой необходимости создавать, поднимается над повседневностью, осуществляет свой жизненный замысел, прорывается из настоящего к будущему новыми открытиями. С духовным ростом личности теоретический и практический моменты ее деятельности все больше поляризуются.

На социально-философских примерах рассматривается взаимосвязь творчества и личности в процессе формирования духовности и мировоззрения.

Viktor Zhad'ko. Creativity as a Factor of Formation of Personality's Spiritual World

The development of a democratic society, effective economy and legal state in Ukraine turned out to be a much more difficult matter than it was expected.

On the background of dramatic collisions, problems and difficulties of nowadays, in the context of extreme transformation of social links, global erosive changes in culture and moral sphere, it is especially difficult to think about the creativity as a part of a spiritual world of personality. Because only through creativity which is considered by the community and supported by the government, a person shows his/her need to create, overcomes daily routine, realizes his/her life targets, goes from today into the future with the help of new discoveries. As spiritual world of a person extends, theoretical and practical aspects of his/her actions are getting more distinguished.

The interrelation between the creativity and personality in the process of spiritual world and outlook formation is considered on the socio – philosophic examples.